УДК 338.48

О. В. Музиченко-Козловська
Національний університет “Львівська політехніка”

ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНО-ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ У РЕГІОНІ

©Музиченко-Козловська О. В., 2015

З’ясовано сутність поняття “туристичний інноваційний кластер (ТІК)”, визначено переваги і недоліки діяльності ТІК, встановлено джерела фінансування ТІК, наведено мету та завдання формування ТІК у регіоні, виділено напрями інноваційної діяльності у туризмі. З’ясовано: соціально-економічні передумови необхідності та доцільності формування національної мережі ТІК, доцільність наукових та екологічних досліджень у структурі ТІК, соціально-економічну ефективність діяльності ТІК, заходи з планування та прогнозування діяльності ТІК. Доведено важливість екологічних досліджень у структурі ТІК, наведено структуру та етапи формування ТІК.

Ключові слова: інновації, інноваційна система, інноваційна діяльність підприємства, туристичний кластер, інноваційний туристичний кластер.

O. V. Muzychenko-Kozlovs’ka
Lviv Polytechnic National University

FORMATION OF TOURIST INNOVATION CLUSTERS IN THE REGION

© Muzychenko-Kozlovs’ka O. V., 2015

The essence of the concept "tourist innovation cluster" is clarified and its definition is proposed. The background and reasons for introducing innovations in the tourism sector are presented. The conditions of efficient cluster functioning in tourism are stated. Preconditions and possibilities of creating the tourist innovation cluster in the regions of Ukraine are determined. A list of possible advantages and disadvantages of the tourist innovation cluster in a region is provided. Possible sources of funding and the form of the tourist innovation cluster ownership are grounded. The goal and objectives of forming the tourist innovation cluster in the region are defined.

Directions of innovation activities in tourism are presented. There are found out socio-economic preconditions of necessity and expediency of forming a national network of the tourist innovation clusters. There is determined feasibility of scientific and environmental studies in the structure of tourist innovation clusters. The sequence of introducing market mechanisms in the tourist innovation clusters is offered. The socio-economic efficiency of the tourist innovation cluster activities is justified. Measures for planning and forecasting the tourist innovation cluster activities are proposed. The significance of environmental research in the structure of tourist innovation cluster is proved. The list of indicators by which to assess the effectiveness of tourist innovation cluster is determined. There are listed effects of the tourist innovation cluster in the region on various spheres of activities.

There is proposed a mechanism and a list of stages for establishing and operating the tourist innovation clusters (TIC), namely: creating an TIC central governing body for management and coordination of its divisions activities with other parties for implementing programs and measures; forming TIC divisions, choosing a large tourist company or a group

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

of similar organizations in the region where tourist resources are available; selecting companies and organizations in the tourism sector of the economy for full provision of the tourist cluster with resources, information, special skills, innovative technologies, investment funds or infrastructure etc., that will ensure fulfillment of the functional tasks of providing complex tourist services; creating conditions for the organization and implementation of research, development and introduction of new technologies and other innovations in order to continuously improve the efficiency of TIC; working out the system of selection, training and retraining of personnel; planning resource provision for TIC development in response to the growing demand for health recovery and recreation services; identifying forms of cooperation with the local authorities to achieve not only TIC higher competitiveness to improve profitability but also fulfillment of social tasks, modernization of cities, compliance with environmental balance; defining TIC territorial and production structure.

The structure, components and the design of the innovative tourist cluster formation in the region are provided.

Key words: innovation, innovation system, innovation enterprises, tourism cluster, tourist innovation cluster.

Постановка проблеми. Сьогодні, у час постійних змін, які відбуваються завдяки появі та впровадженню нових технологій, світовий розвиток економіки призводить до глобалізації. Втрачається чітка приналежність до територій, продукцію чи послуги можливо виробляти або надавати у будь-якій точці планети. У туристичній галузі вплив глобалізації двоякий. Позитивом є можливість використання нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, які сприяють підвищенню ефективності роботи туристичних організацій, покращенню сервісного обслуговування тощо. Негативно глобалізація впливає на туристичний бізнес через загострення конкурентної боротьби, укрупнення туристичних підприємств, погіршення екологічної ситуації. Уніфікація та стандартизація туристичних послуг не сприяє розвитку національних культур та традицій. Протистояти процесам глобалізації можливо за рахунок розвитку регіональних територіальних комплексів, наприклад, кластерних об'єднань, завдяки яким зростають конкурентні можливості окремих галузей. Функціонування кластерів важливе для розвитку економіки регіонів, де сконцентрована велика кількість взаємопов'язаних та суміжних галузей. Це приведе до створення нових робочих місць, зокрема для висококваліфікованих працівників, використання наявного природно-ресурсного, історико-культурного, інтелектуального та науково-освітнього потенціалу регіону, сприятиме сталому розвитку.

Економічний розвиток, який відбувається сьогодні в Україні, потребує використання інноваційної складової для вирішення великої кількості соціально-економічних проблем, зокрема в туристичній галузі. Інноваційні впровадження завжди сприяли розвитку економіки. Це стосується і туристичної діяльності, адже саме інновації здатні забезпечити конкурентоспроможність туристичних підприємств, покращити якість їхніх послуг та підвищити їхню ефективність. Дослідження показують, що лише використання інновацій у всіх напрямах туристичної діяльності сприяє завоюванню ринків збуту.

Туристична сфера в Україні має стати однією з пріоритетних, як задекларовано у ст. 6 Закону України "Про туризм" [1]. Можливість для ефективного розвитку туризму в Україні дає значний природно-ресурсний потенціал та наявність визначних історико-культурних пам'яток, які входять до світової спадщини ЮНЕСКО, та наявна мережа колективних закладів розміщення. В Україні для відпочинку та оздоровлення населення та приїжджих передбачено 202 тис. ліжко-місць у базах та інших закладах відпочинку; 57 тис. ліжко-місць у будинках і пансіонатах відпочинку; 407,5 тис. ліжко-місць у санаторіях та пансіонатах з лікуванням; 191 тис. ліжко-місць у дитячих оздоровчих таборах; 15 тис. ліжко-місць у санаторіях-профілакторіях; 179,1 тис. ліжко-місць у готелях та 407,5 тис. ліжко-місць у спеціалізованих закладах розміщення [2].

Існує низка проблем, які перешкоджають успішному використанню туристичного потенціалу України, а саме: нерозвинена інфраструктура, низький рівень управління, зокрема державного,

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

низька якість послуг у закладах розміщення туристів тощо. Для вирішення цих проблем необхідно впроваджувати новітні технології та нові управлінські рішення у сфері туризму. Особливого значення набуває інноваційний розвиток оздоровлювальних та відпочинкових закладів, впровадження новітніх технологій, підвищення кваліфікації кадрів.

Для регіонів з високою концентрацією туристичних ресурсів кластери є інноваційною моделлю розвитку господарства. Цей вид інтеграції підприємств є особливо актуальним для туристичної сфери економіки, яка об'єднує у своїй діяльності до 50 суміжних галузей. Створення туристично-інноваційного кластера у таких регіонах дасть змогу реалізувати програми довгострокового розвитку туристичної галузі. Базою для формування кластера мають стати не лише природні та історико-культурні ресурси, але й інноваційний потенціал регіону.

Передумовами та причинами впровадження інновацій у туристичній сфері є: зростання потреби населення у подорожах; збільшення сегмента споживачів з високими доходами, отже, з високими запитами до якості та різноманітності туристичних послуг; ризики зменшення частки ринку у в'їзному туризмі; уніфікація та стандартизація туристичних послуг, пов'язана з глобалізаційними процесами у світі; необхідність приваблення внутрішніх туристів; розширення набору послуг для задоволення попиту вибагливих туристів; динамічний розвиток технологій та телекомунікацій, що призводить до глобалізації; посилення конкуренції.

Перспективною інтеграції туристичних підприємств за територіальною та галузевою ознакою є туристично-інноваційні кластери. Новизна кластерного підходу з використанням інновацій полягає у тому, що вони сприяють сталому розвитку туризму.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Значний внесок у розвиток інноваційних теорій зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: І. В. Багрова [3]; Н. М. Буняк [4]; І. Н. Карпунь [5]; C. Freeman [6]. Вивчення та вирішення проблем, які виникають під час дослідження інновацій у туристичній сфері, стосується велика кількість наукових праць, зокрема: у статті О. М. Кальченко запропоновано визначення сутності, основні принципи та узагальнення класифікацій інновацій у туризмі, а також систематизацію факторів, що формують інноваційну діяльність підприємств туристичної сфери [7]; у праці В. С. Новікова розглянуто функції інновацій і управління інноваційною діяльністю в туризмі та вплив використання інновацій у суміжних з туризмом галузях на нововведення в туристичній діяльності [8]; Г. І. Михайліченко у статті [9] аналізує основні етапи запровадження інновацій у туризмі, види та об'єкти інноваційних перетворень, фактори позитивного та негативного впливу на імплементацію інновацій, а у дослідженні [10] пропонує модель інноваційних туристичних кластерів як системи. Однак у працях цих вчених недостатньо висвітлено проблеми створення та функціонування туристичних інноваційних кластерів у регіоні. Цей напрям науки потребує перспективних досліджень.

Цілі статті. Розкриття теоретичних і методичних засад сутності поняття "туристично-інноваційний кластер" та розгляд моделі створення туристично-інноваційного кластера у регіоні.

Виклад основного матеріалу. Одним з перших дослідників кластерів вважають М. Портера, за визначенням якого кластер – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій в певних областях, які не конкурують між собою, характеризуються спільною діяльністю і взаємодоповнюють одна одну [11, с. 205–207]. Однак у цьому трактуванні не враховано інноваційний характер кластерного формування.

Г. І. Михайліченко дає таке визначення: " Інноваційна туристична система – це компліментарні активи виробництва туристичного продукту, які містять підприємства різних секторів, пов'язані з обслуговуванням туристів, тобто підприємства-продуценти, організатори об'єктів сервісу, виробники туристичних сувенірів" [10]. З цього формулювання не зрозуміло, як саме використано інноваційний підхід у туристичній галузі.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

І. Г. Шепелєв стверджує, що кластерна форма організації призводить до створення особливої форми інновації – " сукупного інноваційного продукту". Кластеризація на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а структуровану систему поширення нових знань і технологій. Тут основною умовою ефективної трансформації ідей в інновації, а інновацій в конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера [12]. З таким підходом можна погодитись, якщо його застосувати у туристичній галузі.

У проекті Розпорядження КМУ "Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні" (далі Концепція) сформульовано визначення таких видів кластерів [13]: – туристичні кластери, які формуються на базі туристичних активів регіону і складаються з підприємств різних сфер, пов'язаних з обслуговуванням туристів, наприклад, туристичних операторів, готелів, сфери громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств та інших; інноваційно-технологічні кластери – це об'єднання географічно локалізованих підприємств, що пов'язані виробничими зв'язками з метою створення інноваційної продукції та надання послуг суб'єктам інноваційної діяльності. Об'єднання цих видів кластерів у один туристично-інноваційний дасть змогу досягти певних цілей у туристичній галузі. Однак зазначимо, що у Концепції не враховано, що не уся продукція туристично-інноваційного кластера може бути новаторською, а послуги надаватимуть не лише учасникам інноваційного процесу.

В. С. Новіков, досліджуючи інновації в туризмі, зазначає, що інноваційна діяльність у сфері туризму спрямована на створення нового або на зміну наявного продукту, на вдосконалення транспортних, готельних та інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних і телекомунікаційних технологій та сучасних форм організаційно-управлінської діяльності [8]. Однак у такому підході не враховано, що найважливіші інновації в туристично-інноваційному кластері впроваджують у санаторно-курортну сферу, завдяки якій відновлюють працездатність населення як складової продуктивних сил країни і оздоровлюють його.

О. Є. Кузьмін запропонував таке пояснення сутності кластерного підходу. Кластер – це добровільне об'єднання географічно сконцентрованих, незалежних один від одного суб'єктів господарювання (підприємств, навчально-наукових установ, банків, страхових компаній тощо) та органів державної влади без створення окремої юридичної особи для спільної діяльності у сфері підприємництва, для ефективнішого використання ресурсів, стимулювання інноваційності, а також досягнення економічного ефекту [14]. У такому формулюванні головне – стимулювання інноваційності, але не управління інноваційними процесами у роботі кластера.

В усіх наведених вище визначеннях не виділено інноваційної складової туристичного кластера (тобто відділу управління інноваціями), що є, на нашу думку, основою такого об'єднання.

Отже, враховуючи визначення науковців, можна стверджувати, що туристично- інноваційний кластер (ТІК) – це комплекс економічно та юридично самостійних туристичних, відпочинкових, лікувальних закладів, підприємств та організацій, установ науки та освіти, інформаційних центрів, фінансових компаній тощо, сконцентрованих у межах певної території з достатнім туристичним потенціалом і розвиненою туристичною інфраструктурою задля збільшення прибутковості та об'єднаних єдиним інноваційним процесом.

Створення туристичного інноваційного кластера дасть змогу оптимально використовувати ресурси, удосконалити організаційну структуру управління підприємствами, які входять у це об'єднання, ширше впроваджувати нові технології та методи організації праці тощо. Потреби розвитку туристичної галузі зумовлюватимуть розвиток решти галузей та сфер діяльності, їх структуру, темпи розвитку та відповідність продукції та послуг міжнародним стандартам. Для того, щоб усі потенційні учасники кластера зважено поставились до рішення вступати чи не вступати в об'єднання, необхідно визначити усі переваги та недоліки такої структури.

Кластер у туризмі може бути ефективним за таких умов: 1. Ініціатива. Ініціативні люди здатні своїм авторитетом, знаннями, організаторськими здібностями згуртувати, зацікавити і довести корисність кластерів як для самих їх членів, так і для регіону; інновації. 2. Технології в організації виробництва, збуту, управління, фінансування здатні відкрити можливості в конкурентній боротьбі.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

3. Інформація – забезпечує доступність, відкритість, обмін знаннями, створення баз даних і WEB-сторінок, що дають змогу отримувати переваги в збуті продукції. 4. Інтеграція – припускає використання нових технологій співпраці фірм на галузевому та територіальному рівнях за підтримки науки та органів влади. 5. Інтерес – наявність зацікавленості учасників кластерних об'єднань в отриманні ними економічної вигоди [15].

Об’єднання підприємств та організацій у кластер дасть змогу: встановити вигідні взаємозв’язки, які роблять учасників кластера сильнішими порівняно з тими підприємствами, які працюють поодинці; зорієнтувати діяльність кожного учасника на потреби ринку за рахунок узгодженої спільної стратегії кластера; значно розширити збут (зокрема за кордон), підвищити повноту і своєчасність постачання, зменшити витрати на постачання та збут за рахунок розвитку внутрішньої системи постачання і єдиної системи розповсюдження продукції і послуг; стабілізувати господарську діяльність учасників, що дозволить збільшити кількість робочих місць та рівень заробітної плати; створити унікальні передумови для розвитку інноваційної діяльності, підвищення якості продукції, продуктивності й рентабельності підприємств – учасників кластера; спростити доступ до ринкової інформації за рахунок створення загальної кластерної інформаційно-аналітичної системи; полегшити доступ до новітніх технологій, передових методів організації виробництва, підвищення якості професійної освіти [17].

Важливою перевагою діяльності туристичних інноваційних кластерів є підвищення конкурентоздатності їхньої продукції чи послуг, тому формування кластерних структур у межах регіонів України є актуальним завданням для туристичної сфери економіки. Користь формування інноваційних об’єднань, до яких, безперечно, належать туристичні кластери, підтверджує створення умов для перспективного розвитку підприємств, кооперації їхніх зусиль із впровадженням досягнень науково-технічного прогресу. В інноваційних структурах різко підвищується рівень використання науково-технологічного потенціалу, покращується робота спеціалістів, створюються умови для оновлення асортименту товарів та послуг тощо [11].

Крім того, на нашу думку, перевагами створення кластера є: можливість узгоджувати попит і пропозицію на продукцію (послуги) одних підприємств щодо інших; співпраця на взаємовигідних умовах з науковими організаціям, які входять до нього; обмін інформацією, досвідом та технологіями; спільне (або під одним брендом) використання інфраструктури. Об’єднання підприємств у ТІК відбувається з метою підвищення прибутковості функціонування його учасників та реалізації завдань, які не може реалізувати кожен учасник за умови самостійної діяльності завдяки синергічному ефекту.

До недоліків створення ТІК можна зарахувати: складність узгодження спільних дій учасників кластера; ризик входження в об’єднання нерентабельних підприємств; проблематичність розподілу прибутку між учасниками кластера; складність та дороговизна інновацій.

Форма власності підприємств-учасників об’єднання не впливатиме на результати його діяльності, але має визначальний вплив на визначення мети, якої прагне досягти підприємство, вступаючи у кластер. Ціллю державного підприємства, що вступає у кластер, може бути забезпечення ефективного використання державного майна, отримання соціального ефекту; метою приватного підприємства може бути максимізація прибутку чи зниження собівартості продукції. Основними джерелами фінансування ТІК будуть внески учасників об’єднання.

Інноваційний розвиток підприємства можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення його діяльності, що досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції, зміцнення конкурентоспроможності та поліпшення соціальних умов персоналу [19].

Під інноваційним підприємством розуміють підприємство (об’єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків загального обсягу продукції чи послуг [13].

До інновацій у туризмі можна зарахувати передусім ті нововведення, які супроводжуються: відновленням та розвитком духовних і фізичних сил туристів; якісно новими змінами туристичного продукту; підвищенням ефективності функціонування інфраструктури туризму; збільшенням

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

результативності управління, стійким функціонуванням і розвитком туристичної сфери країни; підвищенням ефективності процесів формування, позиціонування та споживання туристичних послуг; прогресивними змінами факторів виробництва; посилення іміджу і конкурентоздатності туристичних підприємств [16].

Мережу туристичних інноваційних кластерів доцільно формувати за прикладом національної інноваційної системи. Визначення поняття "інноваційна система" міститься у розпорядженні Кабміну України "Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи", де зазначено, що національна інноваційна система – це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови інноваційного процесу в межах національних кордонів та забезпечують зростання конкурентоспроможності вітчизняних організацій та підприємств за рахунок підвищення їх інноваційної активності. Згідно з Концепцією розвитку національної інноваційної системи України до складу такої новаторської системи входять підсистеми: державного регулювання; освіти; генерації нових знань; інноваційної інфраструктури; виробництва продуктів та послуг [13].

У туристичній сфері інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямами [8]:

1. Організаційні інновації. Впровадження нововведень, пов'язаних з розвитком підприємства туристичного бізнесу в системі та структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і передових технологій кадрової політики (оновлення та заміна кадрового складу, система підвищення кваліфікації, перепідготовка та стимулювання працівників); раціональної економічної та фінансової діяльності (впровадження сучасних форм обліку і звітності, що забезпечують стійкість становища та розвитку підприємства).
2. Маркетингові інновації, які дають змогу охоплювати потреби цільових споживачів або залучати не охоплених на певний період клієнтів.
3. Продуктові інновації. Періодичні нововведення, спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування, що дають конкурентні переваги.

Основу інноваційної діяльності в усіх секторах економіки становить реалізація досягнень науково-технічного прогресу. Це повною мірою стосується й сфери соціально-культурного сервісу і внутрішнього туризму.

Соціально-економічними передумовами необхідності та доцільності формування національної мережі туристичних інноваційних кластерів можна вважати: значний потенціал туристичних ресурсів в Україні; розвинену мережу санаторно-курортних та відпочинкових закладів; достатній туристичний інноваційний потенціал; недостатнє фінансування галузі охорони здоров'я (частка ВВП, яку виділяли на потреби оздоровлення, відпочинку та профілактики захворювань в останні роки, була меншою від мінімального рівня (6 %), рекомендованого ВООЗ [20]; низьку економічну ефективність діяльності туристичних та санаторно-курортних підприємств в Україні.

Стійкий розвиток економіки України можливий лише за умови ефективного використання природно-ресурсного, науково-технологічного та трудового потенціалу, які зосереджені в окремих регіонах. Регіональна орієнтація зумовлена тим, що регіони України відрізняються соціально-економічними та ресурсними можливостями, екологічною ситуацією та кліматичними умовами. Розвиток туристичних інноваційних кластерів у регіоні необхідно розглядати, зважаючи на можливості їхнього забезпечення усіма ресурсами: природними, трудовими, технологічними, фінансовими, матеріально-технічними, інформаційними та організаційними тощо.

ТІК мають сприяти прискореному впровадженню результатів наукових досліджень, нових розробок у сфері санаторно-курортного лікування та відпочинку, що підвищуватиме ефективність витрат у туристичній сфері економіки. Система ТІК може забезпечувати оптимальну координацію дій та узгодженість усіх ланок управління інноваційною та технологічною діяльністю.

Соціально-економічна ефективність діяльності ТІК може характеризуватись: зменшенням випадків захворювань у розрахунку на умовну чисельність населення; зменшенням смертності, особливо осіб працездатного віку; збільшенням тривалості життя; зниженням трудових втрат, що

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

вимірюють кількістю днів втрати працездатності на 100 працівників; іншими показниками, які враховують фактичні досягнення і недопущення втрат [18, с. 46].

Метою формування національної мережі туристичних інноваційних кластерів є надання якісних послуг з оздоровлення та відпочинку населення з використанням сучасних досягнень науки і техніки та впровадженням інноваційних технологій на туристичних та суміжних підприємствах. Такі системи можуть об'єднувати не лише підприємства туристичної галузі (туристичні бази, санаторії, профілакторії, пансіонати, спортивно-оздоровчі комплекси тощо), але й суміжні підприємства з будівництва, логістики, інвестування тощо, які співпрацюватимуть, з урахуванням економічної доцільності та потенційної можливості підвищити прибутковість.

Для досягнення поставленої мети необхідно розробити теоретичні основи організації туристичних інноваційних кластерів, тобто створення такої структури з оздоровлення та рекреації населення, яка б дала змогу реалізувати поставлені завдання з використання інноваційних технологій. Основними завданнями діяльності ТІК мають бути розроблення, реалізація та впровадження новітніх наукомістких технологій у сфері оздоровлення, рекреації та реабілітації, якісного сервісу та виробництва, а також екологічних досліджень.

Важливість екологічних досліджень у структурі ТІК зумовлена незадовільним станом довкілля в Україні, що не сприяє покращенню оздоровлення та відпочинку населення. У цьому напрямі заходами з покращення екологічного стану регіонів є виведення з туристичних територій шкідливих виробництв або покращення технологій чи використання безвідхідних виробництв для усунення чи зниження шкідливих викидів або скидів у атмосферу чи природні водойми, високоякісне очищення питної води тощо.

У цьому контексті важливо нагадати, що у Всесвітній туристичній організації сформульовано концепцію стійкого розвитку туризму, згідно з якою у туристичній діяльності необхідно дотримуватись таких вимог: забезпечити оптимальне використання ресурсів довкілля, дотримуватись основних екологічних принципів, допомагати збереженню природного надбання і біологічного різноманіття; поважати соціально-культурні особливості, традиції та звичаї країн, що приймають, докладати зусиль для взаєморозуміння між представниками різних культур і забезпечити терпимість до їх сприйняття; сприяти розвитку економіки, зокрема зайнятості населення [21].

Плануючи та прогнозуючи діяльність ТІК у регіоні, необхідно оцінити: рівень забезпечення регіону трудовими та інтелектуальними ресурсами; стан матеріально-технічної бази підприємств-учасників; забезпеченість регіону природними, інформаційними та інноваційними ресурсами; достатність фінансування; наявність інвесторів тощо [18, с. 54].

Впровадження ринкового механізму в ТІК потребує детального вивчення взаємовідносин з такими структурами: національною системою туристичних закладів; національною мережею туристичних інформаційних центрів; науково-дослідними установами; закладами фінансової системи (банками, біржами); страховими компаніями; підприємствами з аудиту та контролю.

Упроваджуючи інновації у туристичні кластери, треба враховувати, що інновації – це якісно нові моделі, ресурси, засоби, технології, продукти та послуги, вперше впроваджені [13] у туристичній сфері та екологічних дослідженнях, підготовці та перепідготовці кадрів, сервісі та виробництві товарів туристичного призначення, в організації та управлінні цією системою.

У результаті впровадження інновацій у структуру ТІК очікується не лише оздоровлювальний, рекреаційний та соціальний ефект, але й збільшення прибутків його учасників за рахунок, передусім, синергічного ефекту.

У структурі ТІК слід використовувати рекреаційні можливості території для відпочинку та оздоровлення, впроваджуючи інновації. Базою, основним чинником, за яким визначають, чи доцільно формувати в регіоні ТІК, мають бути наявні там природні туристичні ресурси, кліматичні, ландшафтні та екологічні умови, історико-культурні та інші пам'ятки, доступність та можливість господарського освоєння території.

Упровадженням інновацій у структуру ТІК має займатись окремий підрозділ, до складу якого входять такі відділення: управління науково-дослідною роботою, навчально-методичне управління,

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

відділ управління упровадженням нових технологій, відділ управління екологічними дослідженнями тощо.

Ефективна робота ТІК можлива лише за умови використання новітніх інформаційних технологій для забезпечення достатньої поінформованості населення. Для цього у структуру ТІК впроваджують туристичні інформаційні центри, які уже діють у багатьох регіонах.

Для підвищення якості обслуговування на підприємствах, підпорядкованих ТІК, доцільно вводити у їхню структуру служби сервісу туристичних баз, санаторіїв, профілакторіїв, пансіонатів, спортивно-оздоровчих комплексів, готелів та інших закладів розміщення. Для цього необхідно впроваджувати у ТІК такі відділи: побутового та харчового обслуговування, організації екскурсій та дозвілля туристів. Оскільки ТІК – це територіальні туристичні інноваційні об'єднання, то організовувати свою роботу вони повинні відповідно до програми розвитку всієї території, яку розробляють, координують і контролюють силами місцевих органів влади.

Показниками, за якими можна оцінювати ефективність діяльності туристично-інноваційного кластера, є: кількість туристів, які відвідали регіон, де діє ТІК, чи оздоровились у ньому; прибутки підприємств-учасників кластера; обсяги наданих послуг підприємствами – учасниками ТІК; надходження до бюджету; кількість зайнятих у ТІК; кількість випускників місцевих навчальних закладів, які працевлаштувались у ТІК; кількість наукових розробок місцевих НДІ, впроваджених у ТІК тощо.

Ефективність таких систем, як ТІК, значною мірою залежить від правильності організування управлінської діяльності. Тому велику увагу треба звернути на формування центрального органу управління ТІК та координацію зусиль із зовнішніми структурами.

Ефект від діяльності ТІК у регіоні може проявлятись у різних сферах (див. таблицю).

Ефект від діяльності туристично-інноваційного кластера в регіоні

№	Сфера діяльності	Ефекти від діяльності ТІК
1	Економічна	Збільшення прибутковості учасників ТІК
2	Туристична	Розширення видів туристичних послуг та продуктів
3	Управлінська	Підвищення ефективності управлінських рішень
4	Екологічна	Зменшення впливу на навколишнє середовище
5	Правова	Контроль за дотриманням законодавства
6	Соціальна	Задоволення потреб та запитів суспільства
7	Податкова	Зростання надходжень до бюджету, пільгове оподаткування

Схема формування туристично-інноваційного кластера є доволі складною, вона об'єднує туристичні організації та підприємства й установи суміжних галузей. Центральним органом управління ТІК може бути публічне акціонерне товариство. Усі учасники ТІК мають чітко визначити свою спеціалізацію, науково-технологічний рівень, місце розташування тощо.

У структуру ТІК входитимуть такі складові: центральний орган управління, який формують підрозділи і навколо якого групується кластер; основні об'єкти – підприємства, що виконують основний вид діяльності й випускають кінцеву продукцію чи послуги (туристичні оператори та агенції); доповнювальні об'єкти – підприємства, діяльність яких безпосередньо пов'язана з наданням туристичних послуг чи створенням туристичного продукту (науково-дослідні установи, заклади розміщення туристів, заклади харчування, культурні установи, заклади організації дозвілля, туристично-екскурсійні агенції тощо); інфраструктура туризму – об'єкти, без яких неможлива (за рідкісними винятками) туристична діяльність (транспорт, зв'язок тощо); супутня інфраструктура – об'єкти, які не є обов'язковими для організації діяльності кластера (страхові та фінансові компанії, заклади з охорони довкілля, рекламні бюро, інформаційні центри тощо).

Центральний орган управління ТІК формують з підрозділів, які займатимуться: управлінням упровадженням нових технологій; управлінням науково-дослідною роботою; управлінням навчально-методичною діяльністю; управлінням екологічними дослідженнями; управлінням підвищення якості послуг.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Пропонуємо механізм започаткування туристичного кластера, який передбачає такі етапи: узгодження цілей та завдань, спільних для усіх учасників кластера; формування системи показників, за якими слід оцінювати ефективність впровадження заходів для досягнення визначених цілей; визначення умов доцільності створення туристичного кластера; критерії відбору учасників для створення туристичного кластера; послідовність етапів процесу формування туристичного кластера; оцінка ефективності діяльності туристичного кластера.

Формування туристично-інноваційного кластера передбачає такі етапи:

− створення центрального органу управління ТІК для керування та координації дій його підрозділів з іншими учасниками для виконання програм та заходів;

− формування підрозділів ТІК, а саме: відділ впровадження нових технологій, відділ управління навчально-методичною роботою; відділ управління науково-дослідною роботою; відділ управління екологічними дослідженнями; відділ управління підвищенням якості послуг;

− вибір туристичної фірми чи групи організацій у регіоні, де є туристичні ресурси;

− добір фірм та організацій туристичного сектору економіки для повноцінного забезпечення туристичного кластера ресурсами, інформацією, спеціальними навичками, новітніми технологіями, інвестиційних коштів чи інфраструктурою тощо, які візьмуть на себе забезпечення виконання частини функціональних завдань під час обслуговування туриста;

− створення умов для організації та здійснення наукових досліджень, розроблення та впровадження нових технологій та інновацій з метою підвищення ефективності ТІК;

− відпрацювання системи добору, підготовки кадрового потенціалу;

− планування ресурсного забезпечення розвитку ТІК відповідно до зростання попиту на послуги з відпочинку та оздоровлення;

− визначення форм взаємодії з місцевою владою не лише для досягнення вищої конкурентоспроможності ТІК з метою підвищення прибутковості, але і для виконання соціальних завдань, модернізації міст, дотримання екологічної рівноваги;

− визначення територіально-виробничої структури ТІК.

Туристично-інноваційний кластер доцільно сформувати у вигляді схеми (див. рисунок).

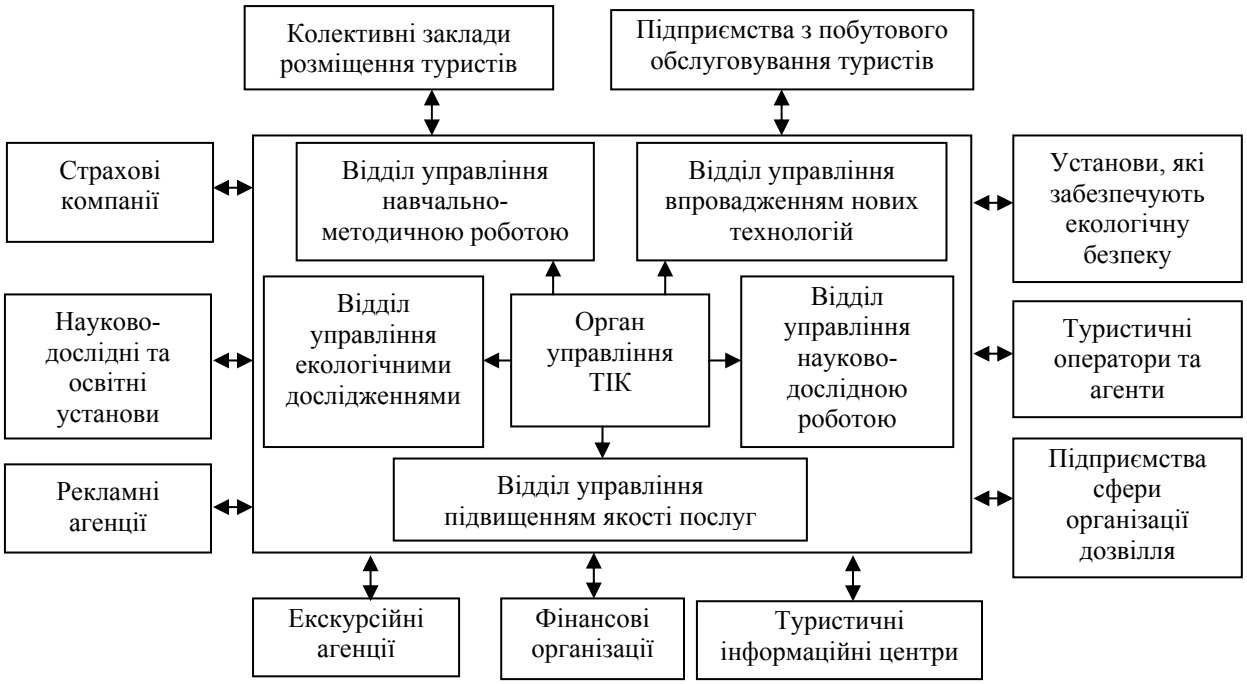

Структура туристично-інноваційного кластера

Створення кластерів сприятиме зростанню продуктивності та інноваційної активності підприємств, які входять до складу кластера, а також підвищенню інтенсивності розвитку малого і

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

середнього підприємництва, активізації залучення інвестицій, забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів розміщення кластерів, що в кінцевому результаті дасть змогу збільшити кількість робочих місць, заробітну плату та надходження до бюджетів усіх рівнів, підвищити стійкість та конкурентоспроможність економіки регіонів.

Однією з основних умов ефективного функціонування ТІК є його інноваційна складова, без якої розвиток такого об'єднання малоймовірний.

Висновки. Для отримання конкурентних переваг на ринку туристичних послуг доцільно створити в регіоні туристичний інноваційний кластер, який дасть змогу узгоджувати попит і пропозицію на продукцію (послуги) одних підприємств щодо інших; співпрацювати на взаємовигідних умовах з науковими організаціям, які входять до нього; обмінюватись інформацією, досвідом та технологіями; спільно (або під одним брендом) використовувати інфраструктурні об'єкти.

Формування ТІК у регіоні передбачає такі етапи: створення центрального органу управління ТІК для керування та координації дій його підрозділів з іншими учасниками для виконання програм та заходів; формування підрозділів ТІК, вибір великої туристичної фірми чи групи подібних організацій у регіоні, де наявні туристичні ресурси; добір фірм та організацій туристичного сектору економіки для повноцінного забезпечення туристичного кластера ресурсами, інформацією, спеціальними навичками, новітніми технологіями, інвестиційних коштів чи інфраструктурою тощо, які візьмуть на себе забезпечення виконання частини функціональних завдань з комплексного обслуговування туриста; створення умов для організації та здійснення наукових досліджень, розроблення та впровадження нових технологій та інших інновацій з метою постійного підвищення ефективності діяльності ТІК; відпрацювання системи добору, підготовки та перепідготовки кадрового потенціалу; планування ресурсного забезпечення розвитку ТІК відповідно до зростання попиту на послуги з відпочинку та оздоровлення; визначення форм взаємодії з місцевою владою не лише для досягнення вищої конкурентоспроможності ТІК з метою підвищення прибутковості, але і для виконання соціальних завдань, модернізації міст, дотримання екологічної рівноваги; визначення територіально-виробничої структури ТІК.

Перспективи подальших досліджень. В наступних працях доцільно розробити методику оцінювання ефективності туристично-інноваційного кластера у регіоні.

1. Закон України "Про туризм" / Відомості Верховної Ради, 1995. – № 31 від 1. 08. 95 р. – С. 241–254. 2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua. 3. Багрова І. В. Національна інноваційна система України: характеристика та проблеми становлення / І. В. Багрова, О. Л. Черевко // Вісник ДДФА, 2010. – № 2 (24). – С. 81–90. 4. Буняк Н. М. Сутність національної інноваційної системи / Ефективна економіка, 2011 – № 7. 5. Карпунь І. Н. Структура і середовище національної інноваційної системи України / І. Н. Карпунь // Науковий вісник НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.14. – С. 193–200. 6. Freeman C. / Continental, National and Sub-National Innovation Systems Complementarity and Economic Growth / C. Freeman // Research Policy, 2002. – № 31. – P. 191–211. 7. Кальченко О. М. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі / О. М. Кальченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. vistnic. stu. cn. ua. 8. *Новиков В. С. Инновации в туризме / В. С. Новиков. – М.: ИЦ "Академия", 2007. – 208 с. 9. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туристичних підприємств: напрями змін та фактори впливу / Г. І. Михайліченко // Економіка. Управління. Інновації. – № 1 (7). – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. tourlib. net/statti_ukr/myhajlichenko3. htm. 10. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / Г. І. Михайліченко // "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку". – 2012. – С. 341–349. 11. Портер М. Конкуренция: пер. с англ.: учеб. пособие / М. Портер. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2001. – 495 с. 12. Шепелєв І. Г. Туристсько-рекреаційні*

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

кластери – механізм інноваційного вдосконалення системи стратегічного управління розвитком регіонів / І. Г. Шепелєв, Ю. А. Маркова // Сучасні дослідження соціальних проблем. – 2002. – № 3 (11). 13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р "Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. in. gov. ua/index. php?get=55&law_id=290. 14. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіка України. – 2010. – № 2 (579). – С. 16–17. 15. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30. 16. Гарбера О. Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України / О. Є. Гарбера // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 23. – С. 29–31. 17. Стеченко Д. М. Інноваційна політика кластероутворення в рекреаційно-туристичній сфері України / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2014. – № 2 (22). – С. 9–18. 18. Одрехівський М. В. Маркетингово-орієнтоване управління рекреаційними інноваційними підприємствами: монографія / М. В. Одрехівський. – Дрогобич: РВ ДДПУ, 2009. – 488 с. 19. Скрипко Т. О. Інтеграція маркетингового та інноваційного потенціалу підприємства туристичної галузі / Т. О. Скрипко, О. О. Ланда // Вісник ЛКА. – 2009. – Серія економічна. – Вип. 29. – С. 209–213. 20. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.who. int. 21. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www. unwto.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua